

ЗАДОРОЖНИЙ Ю. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
(Київська державна академія водного
транспорту імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного)

УДК 342.511(477)

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано проект Закону України «Про Конституційний Суд України та засади конституційного судочинства» в частині унормування «правових позицій Конституційного Суду України». Зроблено висновок, що використання Конституційним Судом своїх правових позицій під час прийняття нових актів засвідчує концептуальність і системність його висновків у правових питаннях, дотримання ним принципів правонаступності й передбачуваності. Запропоновано авторську редакцію статті «Правові позиції Конституційного Суду України» Законопроекту.

***Ключові слова:** правові позиції Конституційного Суду України, правові акти органу конституційної юрисдикції, конституційні принципи, правові цінності.*

В статье проанализирован проект Закона Украины «О Конституционном Суде Украины и принципах конституционного судопроизводства» в части нормирования «правовых позиций Конституционного Суда Украины». Сделан вывод, что использование Конституционным Судом своих правовых позиций при принятии новых актов удостоверяет концептуальность и системность его выводов в правовых вопросах, соблюдение им принципов правопреемственности и предсказуемости. Предложена авторская редакция статьи «Правовые позиции Конституционного Суда Украины» проекта Закона.

***Ключевые слова:** правовые позиции Конституционного Суда Украины, правовые акты органа конституционной юрисдикции, конституционные принципы, правовые ценности.*

In the article the project of law is analysed “About Constitutional Court of Ukraine and principles of the constitutional legal proceeding” in part of setting of norms of “legal positions of Constitutional Court of Ukraine”. A conclusion is done, that using of the legal positions by Court for acceptance of new acts certifies conceptualness and system of his conclusions in legal questions, observance by him principles of pravnastupnosti and predictableness. The author release of the article is offered “Legal positions of Constitutional Court of Ukraine”.

***Key words:** legal positions of Constitutional Court of Ukraine, legal acts of organ of constitutional jurisdiction, constitutional principles, legal values.*

Вступ. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року не містить положень, присвячених правовим позиціям єдиного органу конституційної юрисдикції. Такий стан справ є об'єктивним і виправданим, оскільки інституціоналізація Кон-

ституційного Суду України як органу державної влади відбулася лише з прийняттям Конституції України 1996 року. Проте однією з новел Законопроекту «Про Конституційний Суд України та засади конституційного судочинства», прийняття якого в парламенті очікується наприкінці 2016 року, запропонована окрема стаття про правові позиції Конституційного Суду України, що складається з шести частин.

Постановка завдання. У зв'язку з цим постає низка питань: чим зумовлена необхідність такої новелізації, яке змістове наповнення мають містити предметні законодавчі положення і якими є потенційні ризики, пов'язані з такою новелізацією. Пошук відповідей на окреслені питання становитиме мету публікації.

Результати дослідження. Двадцятирічна практика конституційного судочинства, набута Конституційним Судом України шляхом прийняття ним сотень рішень у справах за конституційними поданнями й конституційними зверненнями, засвідчила певну стійкість, закономірність і спрямованість правових поглядів суддів Конституційного Суду України з тих чи інших предметних питань, що, зрештою, зумовило формування певних правових підходів і концептуальних позицій у частині інтерпретації Конституції й законів України, встановленні конституційності законів та інших правових актів тощо.

Сьогодні практично всі рішення, висновки і процесуальні ухвали (ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, ухвали про припинення провадження) Конституційного Суду України містять посилання на «правові позиції», сформовані ним у своїх актах. Так, Конституційний Суд України в Ухвалі від 23 березня 2012 року № 8-у/2012 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі вказав: «Відповідно до статті 150 Конституції України та правової позиції Конституційного Суду України, викладеної, зокрема, у рішеннях від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001, від 12 липня 2011 року № 8-рп/2011, ухвали від 2 березня 2011 року № 7-у/2011, юрисдикція Конституційного Суду України, в тому числі і щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, поширюється лише на чинні правові акти (їх окремі положення)»; в Ухвалі від 20 лютого 2013 року № 6-у/2013 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі зазначив: «За правовою позицією Конституційного Суду України невизначеність предмета тлумачення унеможливує здійснення офіційної інтерпретації положень Конституції України та законів України (Ухвала від 3 листопада 2011 року № 55-у/2011)»; у Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 зауважив: «За правовою позицією Конституційного Суду України обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним (пункт 3 мотивувальної частини Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009)».

Такі предметні відсилання органу конституційної юрисдикції до своїх рішень, на нашу думку, є логічними і доцільними, оскільки посилюють аргументацію прийняття того чи іншого правового акта; засвідчують концептуальність, системність позицій Конституційного Суду України у правових питаннях; відповідають принципам правонаступності й передбачуваності регулювання правовідносин тощо.

Проте доктрина конституційного права, а також законодавці й донині не визначилися, що таке «правові позиції» Конституційного Суду України. Науковці визначають дефініцію «правові позиції» у вузькому та широкому значеннях, що, по суті, вказує на доктринальну невизначеність у цьому питанні. У вузькому розумінні «правові позиції» Конституційного Суду України визначають як частину, фрагмент рішення (висновку, ухвали) Конституційного Суду, що міститься в мотивувальній його частині [1]. У широкому розумінні «правові позиції» розглядають як систему правових аргументів, які використовувалися Судом для обґрунтування, вираження розуміння про сутність проблеми, що ним досліджувалася, і висновки, яких він доходив під час її вирішення [2].

Водночас В.М. Кампо, В.А. Овчаренко, які свого часу обіймали посади суддів Конституційного Суду України, стверджують, що не може існувати єдиного розуміння правових позицій Конституційного Суду України, оскільки з різних доктринальних поглядів одні й ті самі позиції можуть розглядатися як такі, що містять дещо відмінний зміст [3, с. 64–76].

Отже, навіть судді Конституційного Суду України піддають сумніву виокремлені ними правові позиції, якими оперують для посилення обґрунтування нових своїх рішень.

Конституційне законодавство, зважаючи на змістове доктринальне різноманіття сутності цього правового явища й системне утвердження судової практики щодо посилання в нових рішеннях Конституційного Суду України на свої обґрунтування, висновки, сформувані ним у попередніх актах, має примирити доктринальні дискусії із цього питання шляхом унормування дефініції «правові позиції» Конституційного Суду України.

У Законопроекті «Про Конституційний Суд України та засади конституційного судочинства» запропоновано таке визначення: «1. Правові позиції Конституційного Суду України – це послідовні, взаємоузгоджені висновки, твердження, принципи, правові аргументи та заперечення, сформульовані Конституційним Судом України при розгляді конкретної конституційно-правової ситуації на підставі Конституції України та законів України, з урахуванням загальноновизнаних правових цінностей, конституційних принципів і міжнародних стандартів, які дають правове розуміння норми Конституції України».

Таке визначення правових позицій Конституційного Суду України, вочевидь, небездоганне: по-перше, є занадто широким і не узгоджується з формальними вимогами об'єктивної лаконічності законодавчої техніки; по-друге, «висновки», «твердження», «принципи», «правові аргументи» і «правові заперечення» – не однопорядкові категорії. Так, «твердження – це думка, положення, вислів, що доказує, підтверджує що-небудь, лежить в основі чогось» [4, с. 46], натомість «принцип» – основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [5, с. 693] (відтак «принцип», на відміну від «твердження», є загальноновизнаною об'єктивною категорією права, що фактично не піддається сумніву, натомість «думка» та «вислів», які розкривають етимологічний зміст «твердження», завжди мають суб'єктивний характер; отже, закладається певний законодавчий дисонанс в аспекті визначення юридичної однорівневості правових позицій Конституційного Суду України); по-третє, викликає застереження розуміння авторами Законопроекту правових позицій Конституційного Суду України як принципів, сформульованих із конституційних принципів.

Автори Законопроекту визначають правові позиції Конституційного Суду такими, що є взаємоузгодженими й послідовними. Словник української мови вказує, що «послідовний» означає неухильно, стійко та непохитно, без жодних винятків, утілювати в життя певний світогляд, теорію тощо [5, с. 339].

Проте практика свідчить, що орган конституційної юрисдикції у своїх рішеннях нерідко формує різні правові позиції з одних і тих же питань. Наприклад, Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 26 червня 2008 року №13-рп/2008 вказав, що «саме він повинен здійснювати наступний конституційний контроль і щодо закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності». І цей же склад суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 5 лютого 2008 року № 6-у/2008 відмовив народним депутатам України у відкритті конституційного провадження, вказуючи, що його повноваження не поширюються на наступний конституційний контроль за законом, яким уносяться зміни до Конституції України, що набрав чинності, оскільки «з набуттям чинності Законом № 2222-IV його положення, оскаржені суб'єктом права на конституційне подання, є фактично положеннями Конституції України». І все ж Конституційний Суд України, незважаючи на наведену правову позицію, прийняв Рішення від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010, яким здійснив наступний конституційний контроль за законом, яким були внесені зміни до Конституції України. На нашу думку, наведені правові позиції не дисонували б за умови більш прискіпливого формулювання Конституційним Судом України своїх правових позицій, а саме: наступний конституційний контроль за законом, яким було внесено зміни до Конституції України, може здійснюватися, проте лише в частині процедури його прийняття, а не аналізу конституційності змісту його норм. Отже, правові позиції Суду дійсно мають бути послідовними, тобто несуперечливими, інакше втрачається будь-який їхній змістовий сенс.

Ураховуючи наведене, пропонуємо частину 1 аналізованої статті Законопроекту викласти в такій редакції: «1. Правові позиції Конституційного Суду України – це правові

висновки, сформульовані Конституційним Судом України у своїх актах, що ґрунтуються на конституційних принципах і загально визначених правових цінностях, які дають правове розуміння Конституції України та законів України».

Автори виклали частину 2 аналізованої статті Законопроекту так: «2. Правові позиції Конституційного Суду України викладаються у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку Конституційного Суду України. Правові позиції Конституційного Суду України можуть міститися в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про припинення конституційного провадження у справі, прийнятих Палатою Конституційного Суду України та Пленумом Конституційного Суду України».

Порівняльний аналіз положень частини 1 і 2 аналізованої статті Законопроекту свідчить про наявність колізії, а саме: зі змісту визначення «правові позиції Конституційного Суду України» очевидним є те, що такі позиції формуються лише Конституційним Судом України (частина 1 аналізованої статті), проте в частині 2 цієї статті зазначено, що правові позиції можуть міститися й в ухвалах, прийнятих Палатою Конституційного Суду України. Крім того, з тексту Законопроекту незрозуміло: чи охоплює зміст словосполучення «можуть міститися» також «можуть формулюватися» правові позиції Конституційного Суду України; якщо так, то потребує коригування частина 1 цієї статті.

Українським сумнівним є положення частини 3 аналізованої статті Законопроекту, а саме: «Правові позиції Конституційного Суду України мають загальнообов'язковий характер». По-перше, правові позиції Конституційного Суду містяться в правових актах Конституційного Суду України, які, відповідно до частини 3 статті 150 Конституції України, «є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені», тому автори Законопроекту позиціонують ніби подвійне унормування загальнообов'язковості окремих положень правового акта Конституційного Суду України. По-друге, незрозуміло, чи є правові позиції обов'язковими для самого Конституційного Суду України, який досить вибірково використовує для посилення обґрунтування нових рішень лише ті правові позиції, що відповідають певним загальним політичним або корпоративним інтересам. Як приклад, порівняємо аргументацію «бюджетних справ» за 2011 і 2016 роки.

Так, Конституційний Суд України, досліджуючи справу про витрати з державного бюджету України за 2016 рік, що застосовуються в порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявного фінансового ресурсу бюджету, вказав, що питання фінансування мають урегулюватися «не актами Кабінету Міністрів України» з урахуванням «наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та бюджету Фонду соціального страхування України, а «виключно законами України» (ідеться про фінансування суддів та органів судової влади) (Рішення від 8 липня 2016 р. № 5-рп/2016). Натомість у 2011 році Конституційний Суд визнав, що надання права «Кабінету Міністрів України визначати порядок та розміри соціальних виплат, виходячи з наявного фінансового ресурсу бюджету Пенсійного фонду України», «узгоджується з функціями Уряду України, визначеними в пунктах 2, 3 статті 116 Конституції України», оскільки розміри соціальних виплат залежать від «фінансових можливостей держави» й «соціально-економічних обставин» (Рішення від 26 грудня 2011 р. № 20-рп/2011) (ідеться про фінансування соціальних виплат громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, дітям війни, пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби тощо). Відтак постає питання: невже у 2016 році економічні можливості України зросли, порівняно з 2011 роком? При цьому Конституційний Суд України в обох цитованих вище Рішеннях посилається на низку змістовно різних правових позицій, висловлених ним в інших своїх рішеннях.

Вочевидь, підкреслена авторами Законопроекту обов'язковість правових позицій Конституційного Суду України як окремих правових «висновків», «тверджень», «принципів», «аргументів» і «заперечень», з одного боку, зумовлює відокремлення правових позицій із тексту акта Конституційного Суду та обрання способу систематизації таких позицій; необхідність їх визнання окремим джерелом права; визначення їх місця в системі джерел права України тощо, а з іншого – таке юридичне оформлення правових позицій Конституційного

Суду України є неможливим із позицій науки теорії права, яка визнає джерелом права правовий акт Конституційного Суду (рішення, ухвалу, висновок) загалом, а не його окрему частину. Відтак запропоноване авторами Законопроекту положення є необґрунтованим.

Водночас не викликає жодних заперечень зміст частини 4 аналізованої статті Законопроекту, а саме: «4. Конституційний Суд України використовує свої правові позиції при розгляді аналогічних справ». Дійсно, практика конституційного судочинства свідчить про доцільність, логічність і навіть об'єктивну необхідність посилання Конституційного Суду України на правові позиції, викладені ним у своїх правових актах, прийнятих у результаті розгляду аналогічних, тобто подібних, справ (про розмежування компетенції органів державної влади, про права людини, про власність тощо). До того ж таке використання Конституційним Судом своїх правових позицій не викликає жодних заперечень і в науці теорії права.

Частина 5 аналізованої статті Законопроекту викладена авторами так: «5. Конституційний Суд України має право: розвивати і конкретизувати свої правові позиції у наступних актах Конституційного Суду України; змінювати або скасовувати свою правову позицію у разі зміни правового регулювання, яким керувався Конституційний Суд України під час ухвалення акта, в якому її було висловлено, та в інших випадках за умови письмового обґрунтування такої зміни в акті Конституційного Суду України».

На нашу думку, частина 5 суперечить змісту частини 3 аналізованої статті Законопроекту, де йдеться про «загальнообов'язковий характер» правових позицій Конституційного Суду України, оскільки для останнього вони фактично не є імперативними. Водночас маємо визнати, що правові позиції Конституційного Суду України, незважаючи на формальну їх юридичну рівність, мають неоднакову юридичну цінність, оскільки одні з них стосуються загально визнаних правових категорій (поділ державної влади на гілки, право на життя, право на місцеве самоврядування, презумпція невинуватості тощо), інші – пов'язані із ситуативним правовим регулюванням певних суспільних відносин (порядок формування коаліцій депутатських фракцій у парламенті, виборчий процес, спосіб обрання Голови Верховної Ради України тощо). Відтак правові позиції органу конституційної юрисдикції, сформовані щодо загально визнаних правових категорій, мають бути непорушними, натомість інші можуть змінюватися залежно від специфіки правового регулювання суспільних відносин.

Обтяжливими з позицій конституційної практики є положення Законопроекту щодо «письмового обґрунтування» зміни чи скасування правових позицій Конституційного Суду України в його нових актах. Справа в тому, що національне законодавство, особливо в політико-правових (розподіл компетенції між державними органами, порядок їх формування, підстави й порядок припинення повноважень цих органів і їхніх посадових осіб тощо), господарсько-правових (порядок функціонування суб'єктів господарської діяльності), фінансових (оподаткування) питаннях, є вкрай мінливим, тому юридичний супровід зміни правових позицій Конституційного Суду України в його нових рішеннях неминуче додасть зайвого клопоту безпосередньо самому органу конституційної юрисдикції, призведе до збільшення обсягу його правового акта, плутанини у своїх правових позиціях, що, зрештою, закінчиться «мовчазною» зміною своїх правових позицій у нових актах Конституційного Суду, а отже, порушенням наведених приписів. Таким чином, вважаємо недоцільним унормування аналізованих вище положень Законопроекту.

Сумнівною є доцільність унормування положень частини 6 аналізованої статті Законопроекту, а саме: «6. Питання зміни або скасування правової позиції Конституційного Суду України, які виникають під час розгляду справи Палатою Конституційного Суду України, розглядаються виключно Пленумом Конституційного Суду України», що зумовлено таким. По-перше, дотримання конституційного принципу колегіальності прийняття Конституційним Судом України актів більшістю від конституційного складу унеможлиблює зміну чи скасування правових позицій Конституційного Суду України його Палатою. По-друге, правові позиції є частиною правового акта Конституційного Суду України, а не акта структурного органу Конституційного Суду, що узгоджується з положеннями частини 1 аналізованої статті Законопроекту.

Із наведеного вбачається, що недоцільність унормування положень частини 5 аналізованої статті Законопроекту нівелює необхідність і доцільність інституціоналізації положень частини 6 цієї статті.

Висновки. Узагальнюючи наведене, доходимо таких висновків:

1. Нормативне закріплення такого інституту, як «правові позиції Конституційного Суду України», у Законі України «Про Конституційний Суд України та засади конституційного судочинства» є логічним і доцільним, оскільки це засвідчує концептуальність, системність висновків Конституційного Суду України у правових питаннях, дотримання ним принципів правонаступності й передбачуваності регулювання правовідносин.

2. Унормування обов'язковості правових позицій Конституційного Суду України є недоцільним з таких причин: а) це зумовлює визнання правових позицій Конституційного Суду окремим джерелом права; обрання способу систематизації таких позицій; визначення їх місця в системі джерел права України, проте таке юридичне оформлення правових позицій Конституційного Суду України є неможливим із позицій науки теорії права, яка визнає джерелом права лише правовий акт органу державної влади (рішення, висновок, ухвалу) загалом, а не його окрему частину; б) правові позиції Конституційного Суду України викладаються в його актах, які, згідно з Конституцією України, «є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (частина 3 статті 150).

3. Запропоновано статтю «Правові позиції Конституційного Суду України» Законопроекту «Про Конституційний Суд України та засади конституційного судочинства» викласти в такій редакції:

«1. Правові позиції Конституційного Суду України – це правові висновки, сформульовані Конституційним Судом України у своїх актах, що ґрунтуються на конституційних принципах і загально визнаних правових цінностях, які дають правове розуміння Конституції України та законів України.

2. Правові позиції Конституційного Суду України викладаються у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку Конституційного Суду України, можуть міститися в ухилах, прийнятих Пленумом Конституційного Суду України.

3. Конституційний Суд України використовує свої правові позиції при розгляді аналогічних справ».

Список використаних джерел:

1. Гаджиев Г.А. Предприниматель – налогоплательщик – государство. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации : [учеб. пособ.] / Г.А. Гаджиев, С.Г. Пепеляев. – М. : ФБК-Пресс, 1998. – С. 56; Хабриева Т.Я. Особенности казуального толкования Конституции Российской Федерации / Т.Я. Хабриева, Н.С. Волкова // Теоретические проблемы российского конституционализма. – М. : Институт государства и права РАН, 2000. – С. 42, 43.

2. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні : [навч. посіб.] / Т.О. Цимбалістий. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – С. 153; Витрук Н.В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение / Н.В. Витрук // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 1999. – № 3 (28). – С. 42–95.

3. Кампо В.М. Деякі теоретичні проблеми конституційного контролю за додержанням парламентом процедури внесення змін до Конституції України / В.М. Кампо, В.А. Овчаренко // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 3. – С. 64–76.

4. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. ; ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 10. – 1979. – 660 с.

5. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. ; ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 7. – 1976. – 724 с.

